

Možnosti zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole

Iveta Krátká

Bakalářská práce
2022

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav školní pedagogiky

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Iveta Krátká**
Osobní číslo: **H190064**
Studijní program: **B0112P300001 Učitelství pro mateřské školy**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Možnosti zvládnutí agrese u dětí v mateřské škole**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury o projevech agrese u dětí předškolního věku.
Vymezení teoretických východisek zaměřených na možnosti zvládnutí agrese u dětí v mateřské škole.
Příprava metodiky empirické části, stanovení výzkumného cíle a výzkumných otázek.
Realizace kvalitativně orientovaného výzkumu prostřednictvím interview s učitelkami mateřských škol.
Zpracování, vyhodnocení a interpretace získaných dat.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a formulace závěrů výzkumu.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

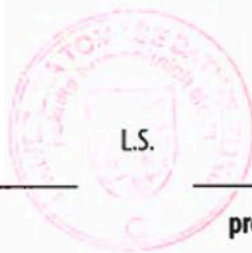
Seznam doporučené literatury:

- Hutyrová, M. (2019). *Děti a problémové chování: Etopedie v praxi*. Praha: Portál.
Koťátková, S. (2014). *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada.
Siobhan, E., L. (2013). *Child protection: Managing conflict, hostility and aggression*. Bristol: The Policy Press.
Svoboda, J. (2014). *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál.
Vágnerová, M. (2014). *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. et Mgr. Viktor Pacholík, Ph.D.**
Ústav školní pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **12. října 2021**
Termín odevzdání bakalářské práce: **29. dubna 2022**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

prof. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.
ředitelka ústavu

Ve Zlíně dne 12. října 2021

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně

M. 4. 2022

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá možnostmi zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole. V teoretické části popisují rozdíly mezi agresí a agresivitou, zabývám se příčinami a projevy agresivního chování, popisují agresivní chování dětí v mateřské škole a následně možnosti řešení agresivity v mateřské škole. V praktické části se věnuji metodologii výzkumu, který byl realizován formou polostrukturovaného interview s osmi učitelkami z mateřských škol. Data jsem následně analyzovala pomocí techniky otevřeného kódování. Výzkum se zakládá na zkušenostech učitelek mateřských škol s dětmi s agresivním chováním. V závěru jsou analyzovány a interpretovány výsledky výzkumu.

Klíčová slova: problémové chování, agresivita u dětí, dětská agrese, řešení agresivity

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the possibilities of coping with aggression in children in kindergarten. In the theoretical part I describe the differences between aggression and aggression, I deal with the causes and manifestations of aggressive behavior, I describe the aggressive behavior of children in kindergarten and then the possibilities of solving aggression in kindergarten. In the practical part I deal with the methodology of research, which was carried out in the form of a semi-structured interview with eight kindergarten teachers. I then analyzed the data using an open coding technique. The research is based on the experience of kindergarten teachers with children with aggressive behavior. Finally, the research results are analyzed and interpreted.

Keywords: problem behavior, aggression in children, child aggression, solution of aggression

Ráda bych poděkovala mému vedoucímu bakalářské práce, Mgr. et Mgr. Viktorovi Pacholíkovi Ph.D. za odborné vedení práce, za postřehy a za poskytnutí cenných rad při tvorbě této bakalářské práce.

Rovněž děkuji za spolupráci učitelkám mateřských škol, díky kterým jsem mohla realizovat své výzkumné šetření.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své mamince za podporu během studia a při psaní této bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 ETYMOLOGIE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	12
1.1 AGRESIVITA	12
1.2 AGRESE	13
2 PŘÍČINY A PROJEVY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ	14
2.1 PŘÍČINY AGRESE.....	14
2.1.1 Emoce.....	16
2.2 PROJEVY AGRESE	17
3 AGRESIVITA A PROBLÉMOVÉ CHOVÁNÍ DĚTÍ	19
3.1 AGRESIVITA A AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ DĚTÍ V MATEŘSKÉ ŠKOLE.....	19
3.2 AGRESIVITA JAKO PROJEV PROBLÉMOVÉHO CHOVÁNÍ.....	20
3.3 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ AGRESIVITY V MATEŘSKÉ ŠKOLE	20
II PRAKTICKÁ ČÁST	25
4 VÝZKUMNÁ ČÁST	26
4.1 HLAVNÍ VÝZKUMNÝ CÍL	26
4.1.1 Dílčí výzkumné cíle	26
4.2 HLAVNÍ VÝZKUMNÁ OTÁZKA	26
4.2.1 Dílčí výzkumné otázky	27
4.3 VÝZKUMNÁ METODA	27
4.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR	28
4.5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	28
5 VÝSLEDKY VÝZKUMU	31
5.1 KATEGORIE A KÓDOVÁNÍ	31
5.2 ANALÝZA ROZHOVORŮ A INTERPRETACE DAT.....	32
5.2.1 Agresivní dítě	32
5.2.2 Zvládání agresivity.....	33
5.2.3 Náčiní k zvládání vzteku.....	34
5.2.5 Zdroje poznatků o agresivitě.....	35
5.3 SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	36
6 DISKUZE	38
ZÁVĚR	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	40
SEZNAM TABULEK	42

SEZNAM PŘÍLOH.....	43
---------------------------	-----------

ÚVOD

Následující bakalářská práce se věnuje možnostem zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole.

Hlavním cílem bakalářské práce je popsat způsoby zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole. Jedná se o období mezi třemi a šesti lety dítěte. Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Cílem teoretické části je vymezit rozdíly mezi pojmy agrese a agresivity a rozdílem mezi těmito pojmy, popsat příčiny a projevy agresivity a popsat zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole.

Cílem výzkumného šetření je zjistit a popsat možnosti zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole, zjistit projevy agresivity, jakými způsoby se učitelky snaží agresivitě u dětí předcházet a co je zdrojem poznatků o agresivitě u učitelek. Výzkum se zaměřuje na zjišťování informací od učitelek mateřských škol o agresivitě, na vyzorované příčiny a projevy agresivity u dětí předškolního věku, se kterými se při své práci v mateřské škole setkávají. V rámci kvalitativního výzkumu pomocí metody polostrukturované interview se snažím zjistit odpovědi na hlavní a dílčí výzkumné otázky, které jsou pro tuto bakalářskou práci klíčové. Získaná data byla analyzována za pomoci techniky otevřeného kódování a po vytvoření kategorií jsem získala výsledky, kde jsou interpretovány i s ukázkami rozhovorů. Následně jsem získané výsledky shrnula a po nich následuje diskuze, kde jsou srovnávány získané výsledky z výzkumného šetření se zahraničním výzkumem.

Téma jsem si zvolila z důvodu, že jako budoucí učitelka se s agresivitou u dětí budu setkávat a chtěla jsem se o této problematice dozvědět více. Také mě zajímaly zkušenosti a poznatky o agresivitě u dětí předškolního věku právě budoucích kolegů.

V závěru celé bakalářské práce jsou shrnuty veškeré získané poznatky a seznam použité literatury, seznam tabulek a seznam příloh. V přílohách jsou poskytnuty přesné přepisy dvou uskutečněných rozhovorů a ukázka informovaného souhlasu ohledně nahrávání si průběhu interview na diktafon a následným pracováním s danými údaji.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ETYMOLOGIE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

V této kapitole jsou vysvětleny pojmy agresivita a agrese a jaký je mezi těmito pojmy rozdíl. Spousta lidí v těchto pojmech nevidí žádný rozdíl a považují je za jedno a to totéž.

1.1 Agresivita

Pojem agresivita pochází z latinského výrazu *aggressivus*, což znamená útočný. Agresivita je určitý postoj, vlastnost nebo vnitřní pohotová reakce k agresi. Můžeme říci, že je to charakteristický znak každého jedince. Agresivitu lze definovat jako sklon nebo náchylnost k agresivnímu chování (Martínek, 2015). Šimanovský (2015) označil agresivitu jako tendenci jednat útočně vzhledem k zvířatům, věcem, nebo i lidem, je velmi často úzce spojená s duševní nepohodou, s konfliktem mezi prožíváním a konáním.

Agresivita bývá často vyvolána změnami v sociálním prostředí a bývá považována za velmi ohrožující jednání. Na druhou stranu bývá považována v řadě profesí za nezbytnou. V západních zemích se předpokládá určité osvojení si agresivních prvků chování, které mohou pomoci jedinci nejen s prosazením se, ale i k úspěšnému ovládnutí druhých. Jedinci působící v politice, kteří jsou v životě predátorsky ladění bývají oblíbenější (Jedlička, Kořa & Slvavík, 2018).

Podle Erkertové (2011) je agresivita velmi často spojována se způsobem chování, který označujeme jako negativní. Pod takovým chováním si lidé představují jen bezdůvodné ničení cizích věcí, vandalství nebo i možný úmysl někoho připravit o život. Málokdo ale hovoří o agresi, kterou je naopak vnímána jako pozitivní. Díky takové agresi můžeme pohotově jednat, pokud se vyskytneme v situaci, která je ohrožuje náš, nebo někoho jiného život.

Agresivita je tedy nezbytnou součástí našeho bytí. Nemusí vždy nutně znamenat, že se jedná o něco negativního, ale naopak. V našich životech hraje podstatnou roli. Jak už bylo zmíněno, pro řadu profesí je velmi důležitá.

Podle Antiera (2011) je dítě nuceno vnitřní agresi k tomu, aby bylo soutěživé. U dětí v předškolním věku se též objevuje tendence používat sprostá slova. U dětí v tomto věku se vyskytuje agresivita v souvislosti s hněvem, který je v tomto věku velmi častý. Může to být zapříčiněno tím, že mozek není ještě dostatečně dozrálý, kdy nejsou například dosavadní získané zkušenosti velmi pozitivní, a tak se nemohly jednotlivé části mozku rozvíjet správně. Právě proto se mohou v předškolním věku objevit problémy, kdy se dítě může agresivním chováním. U agresivity v dětském věku se můžeme setkat s tvrzením, že se jedná pouze

o přechodný stav dítěte. V určitém věku je agresivita součástí dětského vývoje, pokud ale převažuje dlouhodobě a nijak s ní není pracováno, může sklon k násilnému jednání přetrvávat i v období adolescence až do dospělosti (Krejčířová & Řičan, 2006).

Rozdíly mezi agresí a agresivitou vysvětluje Vágnerová (2014, str. 699) tak, že „*agresivita je tendence k násilnému reagování, pojem agrese charakterizuje reálný projev.*“ Hutyrová (2019, str., 94) zase definuje rozdíly mezi agresí a agresivitou tak, že „Agresivita vyjadřuje vnitřní dispozice nebo osobní vlastnost a je zpravidla jako relativně trvalá a hůře měnitelná charakteristika osobnosti. Agrese označuje vlastní pozorovatelné jednání.“ Definice Hutyrové vyjadřuje rozdíly mezi pojmy výstižněji. Agresivita je tedy vlastnost, kterou máme vrozenou a má osobní charakter. Můžeme tedy říci, že je to jakýsi předpoklad pro agresi a agresivní jednání, což je samotný čin, který je konán.

1.2 Agrese

Pojem agrese pochází z latinského výrazu *ad-gredior*, které znamená přiblížit se, přibližovat se, zmocnit se nějakého místa, zničit nějaké místo, osobu či bytost. Pojem agrese v první řadě znamená projev. Projev určité síly, kterou má každý organismus, jež mu zajišťuje možnost vlastní existence. Můžeme říci, že potencionálně agresivní je každý člověk i jiný živý tvor. Každý člověk má své vlastní osobní agresivní chování. Jedním z osobních projevů je výraz v obličeji. Také to může být gesto, za kterým následuje tón slovního vyjádření. Díky tónu hlasu můžeme jasně poznat stupňující se agresi (Svoboda, 2014).

Agrese představuje úmyslné poškozování věcí či napadení osob, je to záměrné jednání, které chce buď fyzickým jednáním, nebo symbolickou formou způsobit druhé osobě škodu, křivdu nebo bolest (Jedlička, Kořa & Slavík, 2018, str. 561). Agrese představuje překážku či problém, která se týká každého jedince. Lidé si agresi často představují jako chování, které není v souladu se sociálními normami (Jedlička, Kořa & Slavík, 2018). Pro každého jedince může být rozdílné vnímání co je a co už není v souladu se sociálními normami.

Pod agresi spadá i autoagrese, která podle Mertina (2013) představuje chování, kdy jedinec ubližuje sám sobě. Od raného věku agrese, vůči sobě samému může například znamenat vytrhávání si vlasů, tlučení hlavou o zeď, u dětí starších se můžeme setkat s řezáním se anebo i se sebevražednými pokusy. Jedinec se tímto způsobem může pouze pokusit na sebe upozornit, nebo se tím trestá za přestupky, které spáchal ať už vědomě či nevědomě.

U malých dětí se takové chování vyskytuje, pokud nemají dostatek podnětů, nebo jim chybí pozornost ze strany rodičů či dospělých.

2 PŘÍČINY A PROJEVY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ

V této kapitole jsou popsány příčiny agresivního chování jak u dospělých jedinců, tak i u dětí a podkapitola, která se zaměřuje na emoce, které jsou pro příčiny takového chování stěžejní. Dále jsou zde popsány projevy agresivního chování, zejména projevy fyzické agrese, které se u dětí předškolního věku vyskytují častěji než agrese verbální.

2.1 Příčiny agrese

Každý jedinec má vrozené předpoklady k agresivnímu jednání. U každého jedince se předpoklady k agresi liší. Různí se v souvislosti na historii a sociokulturní tradici obyvatelstva, ve které byly značně zvýhodňováni jedinci, kteří měli určité predispozice, tzn. jedinci, kteří byli úspěšní, měli výrazně větší šanci na přežití a měli tak více potomstva. Sklony k agresivnímu chování nejsou závislé pouze na dědičnosti, ale značně se dají rozvíjet i učením. Děje se tak učením v rodině, hlavně pozitivním podporováním náznaků agresivního chování, například dítě něco získalo svým agresivním jednáním, ale nebylo za to od nikoho potrestáno. Dále se dítě učí nápodobou a to tím, že dítě dělá přesně to, co vidí u ostatních jedinců, hlavně u těch lidí, kteří jsou pro dítě nějakým způsobem významní. Záleží tedy velmi na rodičích, do jaké míry u svých potomků upevňují agresivní chování (Vágnerová, 2004).

V dnešním světě převažuje názor, že za agresivitu u dětí může nejčastěji muž, tedy otec. V praxi se ale ukázalo, že větší problémy s agresivitou mají děti, které vychovává tzv., skrytě agresivní matka. Pod pojmem skrytě agresivní matka si můžeme představit model chování, kdy matka odmítá potrestání svého dítěte před cizí osobou a staví se tak do postavení velmi silné ochránkyně svého dítěte. S tímto modelem chování se velmi často střetávají pedagogové, kteří přicházejí denně do kontaktu s rodiči (Martínek, 2015). Šimanovský (2015) tvrdí, že příčinou agresivity může být nepřítomnost mužského vzoru ve světě jedince. Spousta dětí se ať už ve škole, doma nebo v zájmové činnosti setkávají spíše s ženským vzorem.

Podle Martíňka (2015) se můžeme setkat i s tím, že působení genetických faktorů na agresivitu můžeme předpokládat za těchto podmínek:

- *„Jedinec z normální rodiny se chová extrémně agresivně, Pokud se zbytek rodiny chová normálně, pak to znamená, že rodinné prostředí je nepatologické. Z tohoto*

důvodu je možné, že agresivita jedince představuje geneticky podloženou biologickou abnormalitu.

- *Velký počet členů rodiny je agresivních. Ačkoliv v tomto případě nelze eliminovat společný faktor prostředí, lze předpokládat přítomnost společného genetického faktoru.*“ (Martínek, 2015, str.11-12)

Podle Krause (2010) mezi další příčinu můžeme zařadit masová média, především televize, mobilní telefony a internet. Bezohlednost a nespolehlivost tvůrců či výrobců jejich pořadů ohrožuje postoje a chování zejména nejmladší generace. V dnešní době se velmi často setkáváme s velkým znehodnocením hodnot a snížením mravní zodpovědnosti. Měli bychom si tak více uvědomovat, že neprofesionalita některých médií, která mohou otupovat hodnoty, deformovat a přetvářet estetické a morální citění diváka vede k výraznému úbytku svědomí představující podhoubí, ze kterého následně vyrůstá agresivita a arogance. Michalová (2012, str. 116) uvádí, že *„jedna z nejdůležitějších příčin jsou všudypřítomné zprávy o násilí, jež se neustálým předváděním stává běžným životním modelem sociálního soužití.“* Velmi často můžeme vidět, jak se děti snaží ztotožnit a vzhlížet ke svým hrdinům. V současných médiích ale není hrdina vždy kladnou postavou, která by měla být ostatním příkladem. Stává se spíše akčním stoupencem, který si dokáže s přehledem poradit v každé situaci.

Šimanovský (2015) uvádí jako jednu z příčinu agrese nadměrné potřeby. Tuto příčinu vytvářejí v dítěti rodiče, kteří na dítě uplatňují výchovu, ve které jsou nadměrně starostliví. Při přílišné péči nemá dítě dostatek prostoru k tomu, aby si mohl vypěstovat dostatečně silnou vůli, neboť nikdo na něj nevytváří nároky na vlastní rozhodnutí. Takové děti v určité situaci nejsou schopné vyvinout úsilí, které je potřebné, jsou netrpěliví, pokud se jedná o překážky, které mají překonat a navazováním nových vztahů. Zůstávají tak závislími na nějakém členu z rodiny, autoritě, později se může jednat o určitý objekt. Z nadměrných potřeb, které nejsou uspokojeny tak vzniká neklid nebo právě agrese. U dětí nejčastěji k nadměrným potřebám patří být vždy na prvním místě a mít přednost, být vždy ten, kdo má pravdu, být ve všem dokonalý a všem se zavděčit, mít všeho nadmíru, manipulovat s druhými lidmi, obviňovat je a být nad nimi ten dominantní.

Pudney a Whitehouseová (2012) uvádí jako jeden z mnoha možných důvodů, které vedou ke vzniku agrese fakt, že je hrubější chování společností akceptováno. Děti jsou takovému chování čím dál více vystavované. Násilí, které se v mnoha dětských animovaných pořadech

vyskytuje, může být až několikrát vyšší než třeba v programech, které jsou určené pro dospělé. Dále uvádějí, že je až nemožné, aby se takovému chování v mateřských školách dalo vyhnout, neboť děti přirozeně napodobují modely chování, které jim bývají předkládány opakovaně.

U dítěte chovající se agresivně v předškolním věku ještě nejsou dostatečně vyvinuty prvky kontroly vlastního chování. Dítě tak neumí předvídat důsledky svého vlastního jednání. Pokud tedy dítě nějak fyzicky ubližuje druhému dítěti, nejedná se tak podle něj o jeho vlastní vzorec chování, díky kterému by chtěli dítěti ublížit úmyslně. Dítě v tomto věku se spíše snaží o vlastní obranu a o pokus dosáhnout svého cíle (Špaňhelová, 2007).

Nejčastěji tedy na vzniku agresivity u dětí působí rodiče či jiné blízké osoby, se kterými dítě přichází velmi často do kontaktu. Může to být i nepřítomnost mužského vzoru, nebo pokud dítě vychovává skrytě agresivní matka. Dále na dítě působí masmédia, která v poslední době zahrnují více a více násilí i do filmů a pořadů, které jsou určené pro děti a také fakt, že společností je akceptováno hrubější chování.

2.1.1 Emoce

Podle Slaměníka (2011, str. 9) je „*veškeré lidské chování provázeno emočním prožíváním, které nemusí být vždy plně uvědomováno.*“ Emoce ve značné míře dokáží ovlivňovat naše sociální interakce. Naše jednání s jiným člověkem se bude značně lišit podle toho, zda budeme například cítit strach, vztek nebo radost. Emoce mají v životě každého jedince nepostradatelnou funkci. Strach z něčeho nás nudí dostat se pryč z potencionálního nebezpečí, a to nám už od pradávna pomáhalo k přežití. Emoce mají značný vliv na chování jedince a hrají také velkou roli v morální oblasti. Děti, které jsou převážně šťastné a veselé jsou schopny tyto pocity naplno prožít. Kdežto dítě, které zažívá převážně emoce negativní, může těmito stavy bolestně trpět. Pak jsou tu děti, které se naučily své emoce potlačovat a ty můžeme popsat jako emocionálně mrtvé (Bhatt, 2007). Citové prožívání u dětí se s klony k agresivitě se liší v náklonosti k negativnímu emočnímu ladění. Takové děti mohou být často mrzutí, podráždění, nespokojení a mohou mít celkově pocit nepohody (Vágnerová, 2004). Děti s poruchami chování a tendencí tíhnout k agresivnímu chování mohou mít často nízké sebevědomí a mohou se považovat za neúspěšné. Takové děti mají problém se radovat i z malých úspěchů a mají pouze krátkodobou motivaci. Mají problém se sledováním vzdálených cílů a pokud chtějí dosáhnout určitého cíle, jednají velmi často impulzivně. Regulace vlastního chování pak vede většinou jen k vlastnímu uspokojení. Tyto děti pak

velmi často trpí tím, že nedokáží odhadnout následky vlastního chování a díky tomu se může stát, že se dostanou do dalšího nedorozumění či konfliktní situace, které nejsou schopné zvládat. (Vojtová, 2008).

Vágnerová (2012) uvádí, že pro děti předškolního věku jsou velmi typické dvě emoce, a to jsou zlost a vztek. „*Tyto emoce nebyvají tak časté, protože děti lépe chápou příčiny vzniku nepříjemných situací, jejich nezbytnost, resp. Význam úmyslu jiné osoby. Zlostné reakce se objevují zejména v kontaktu s vrstevníky, při kumulaci příkazů a zákazů, tj. tehdy, když je dítě frustrováno a jeho ještě nerozvinutá kontrola emočních projevů selže.*“ (Vágnerová, 2012, str. 197).

2.2 Projevy agrese

Mezi nejčastější projevy agrese ve škole patří hrubá slovní agrese, k fyzickému útoku dochází velmi zřídka. Můžeme se setkat i s označením fyzické agrese jako nemotivovaná agrese, kdy žák či dítě udeří druhé dítě bez rozmyslu, a aniž by druhé dítě, jakkoliv provokovalo. Projevem u dětí či dospívajících může být i to, že bez jakéhokoliv důvodu poškodí nějakou věc, nebo něco druhým ukradne bez toho, aniž by z toho měl jakýkoliv prospěch (Jedlička, Kořa & Slavík, 2018). Pojem agresivita představuje výbuchy vzteku, které bez jakéhokoliv morálního zdržení graduje vůči ostatním, sebe samému, nebo věcem.

Michalová (2012) uvádí jako nejčastější příklady agresivního chování v mateřské škole, byť jen na velmi malý podnět:

- kousání a škrábání,
- bití, kopání a strkání,
- plivání,
- řvaní a vyhrožování.

Takové výbuchy chování mohou u dětí v mateřské škole vzbuzovat strach, zejména u dětí mladších, nebo u dětí které jsou slabší a nejsou tolik průbojné (Michalová, 2012).

Dítě se agresivním jedincem stává postupně. Vedou ho k tomu způsoby jednání, díky kterým má určitý úspěch a pocit uspokojení. Stává se tak například, kdy sourozenec nebo kamarád dítěte má nějakou věc, kterou dítě chce, ale ten druhý mu jí nechce půjčit či dát. Dítě tak může jednat násilně a žádanou věc tímto způsobem může získat. Tento způsob chování si zapamatuje a může ho používat v dalších podobných situacích. Jednu z rolí při počátcích

agresivity, které se vytváří již v předškolním věku hrají temperamentní dispozice. Mezi ně patří impulzivita, citlivost i necitelnost k možným následkům jednání a vznětlivost. Na vzniku agresivity se však nepodílejí jen temperamentní dispozice, ale i způsob výchovy, jakým je s dítětem zacházeno. Mezi nedostatky ve výchově dětí jsou nedostatek vřelého zájmu o dítě, ponižování, lhostejnost, citový chlad, nenávisť a ostré výbuchy negativních citů. Do scénáře života dítěte se zapisují i pokud rodiče používají na své potomky nadávky, bití, vyhrožování a ponižování (Jedlička, Kořa & Slavík, 2018).

Útočněji se v mnoha ohledech chování více chlapci než dívky. U dětí mezi rokem třetím a šestým agresivita značně klesá patřičně tomu, jakým způsobem se dítě učí zvládat postoj a vztahy s vrstevníky. Výjimkou mohou být občas chlapci, kteří mohou mít problém vlastní agresivitu kontrolovat (Michalová, 2012).

Šulová (2003) uvádí, že agresivní projevy u dětí v mateřské škole jsou považovány spíše za obranné mechanismy, jako třeba za neuspokojování některé z potřeb. Děti tak mohou být nebezpečné jak okolí, tak i samy sobě. Děti se tak mohou fackovat, štípat, škubat vlasy si vzájemně vlasy anebo se může vztáhnout do vlastního světa, kdy si nebude chtít hrát, přestane s ostatními komunikovat a může se začít pomočovat. Jako další projevy agrese uvádí Erkert (2011) řvaní, bití, kousání, plivání, škrábání, kousání, plivání, kopání, strkání a vyhrožování. U dětí, které se častěji projevují takto agresivně, mohou nastat různé zdravotní problémy. Děti se tak cítí ohroženě a mohou mít problémy s poruchami jídla, spánku, bolestmi hlavy či břicha. Mimo tyto zmíněné problémy můžeme vyzorovat i takové chování, kdy dítě nebude chtít docházet do mateřské školy.

U starších dětí se objevuje více verbální agrese než fyzická agrese, a naopak u dětí předškolního věku se objevuje agrese spíše fyzická. U dětí v mateřské škole je agrese brána spíše jako obrana a dítě může mít problém si takové nevhodné chování uvědomit.

3 AGRESIVITA A PROBLÉMOVÉ CHOVÁNÍ DĚTÍ

V mnoha školách si učitelé stěžují, jak roste agresivita a neklid u dětí, výjimkou nejsou ani učitelé mateřských škol. Nepokoj nemusí být na první pohled zřejmý, i přes to, že může být silně prožíván. *Projevuje se navenek stereotypními úkony a tiky v situacích, kdy dotyčný pociťuje úzkost, nespokojenost. Nárůst neklidu je provázen výraznými gesty, pohyby a sníženou kontrolou emocí. Násilnému jednání předchází symbolická agrese – výhružky, nadávání, demonstrace odvahy“* (Šimanovský, 2015, str.11).

3.1 Agresivita a agresivní chování dětí v mateřské škole

V období, které se podle odborníků nazývá obdobím vzdoru je velmi časté a považuje se za normální, pokud se dítě projevuje určitou agresí. V tomto období taková agrese k vývoji dítěte patří. Každý jedince vnímá a reaguje na agresi rozdílně. Jsou děti, které se kvůli drobnosti začnou vzájemně dohadovat, při čemž mohou využít i fyzického násilí jako je kopání, škrábání, bouchání a tahání za vlasy. Vzápětí je však ale můžeme vidět, jak si spolu v klidu hrají. Jiné děti však mohou reagovat tím způsobem, že při jim nelibivém slově nebo gestu se cítí nejistě a mohou se až rozbřečet (Erkert, 2011).

Děti předškolního věku si nemusejí uvědomovat zklamání, které si přenáší do školního života z rodiny nebo mimoškolního prostředí. Naučená agrese, nebo dokonce frustrace, kterou si děti přenášejí z domácího prostředí bývá velmi častou příčinou hrubého a nevhodného chování vůči ostatním dětem a nepřátelského počínání vůči učitelům (Jedlička, Kořa & Slvavík, 2018).

Děti ve věku tří let už většinou zvládají zachovat čistotu a končí u nich období, které psychologové nazývají anální stádium. Dítě tam začíná mít potřebu určitým způsobem provokovat, a to nejčastěji sprostými slovy. Dítě si velmi dobře uvědomuje, že tato slova jsou nevhodná či zakázaná. Tímto způsobem na sebe dítě ukazuje, že už není malé mimino, neboť už zvládá dodržovat hygienu. Díky vnitřní agresi, která je nezbytnou součástí osobnosti každého dítěte dostává nutkavost soutěžit s ostatními a být právě ten, který odhalí nejsprostší slovo. Jsou děti, které mají větší potřebu používat taková slova daleko častěji než jiné děti. Takové děti chtějí dát najevo trápení, které museli projít, během učení se zachovávat čistotu. Například pokud byly ponižovány, když se pomohly, tím více jsou takové děti vynalézavější a více opakují neslušná slova, která se zrovna naučily (Antier, 2011).

Předškolní dítě, které se projevuje jako problémové, zároveň svým chováním vysílá náznaky a prosbu o pomoc od dospělého jedince. Mateřská škola by měla zahájit odpovídající terapii a každý den ve výchovně vzdělávacím procesu ji podporovat. Zároveň by rodiče měly s mateřskou školou spolupracovat a společně docílit minimalizování nepříjemnosti dítěte (Michalová, 2012).

Rubin & kol. (2008) uvádí, že děti kolem pátého až šestého roku, které mají mezi sebou přátelštější vztah, jsou schopny lépe a za kratší dobu vyřešit vyskytující se konflikt. Je zde větší pravděpodobnost, že se mezi sebou dohodnou a konflikt vyřeší než u dětí, kteří moc dobrý kamarádi nejsou. U nich je větší pravděpodobnost výskytu agresivnějšího chování.

Mateřská škola

V současném pojetí mateřské školy se nacházíme v etapě přijetí a naplňování moderního pojetí pedocentrické orientace. Dítě, péče o něj a rozvoj jeho dispozic je jejím základem. Každé dítě je respektováno jako osobnost, má své individuální potřeby a zájmy a ty nás vedou k nacházení metod a aktivit, kterými je možné dále rozšiřovat a připravovat tak dítě na další vzdělávání (Košátková, 2014, str. 86).

3.2 Agresivita jako projev problémového chování

Navrátil (2011, str.8) říká, že „*problémovým chováním se rozumí projevy drzosti, vulgarity, vzteku, vzdoru, neochoty a agrese, lhaní atd., což znesnadňuje nebo znemožňuje dosažení vzájemného porozumění, pochopení, tolerance, spolupráce a vzájemné pomoci mezi dětmi, mládeží a dospělými.*“ Z psychologického hlediska můžeme říci, že se jedná o odchylku vyskytující se v oblasti mezilidských vztahů, kdy jednotlivec nerespektuje určité normy chování, které by měly odpovídat jeho věku, popřípadě úrovni jeho rozumových schopností (Vágnerová, 2008).

Fontana (2010) uvádí, že problémové chování je takové chování, které je pro učitele nevhodné a nepřijatelné. Tuto definici však můžeme považovat za velmi subjektivní, neboť situaci vždy vyhodnocuje pouze jeden z aktérů. Když jeden učitel bere chování dítěte jako přijatelné, druhý učitel takové chování může vyhodnotit jako chování nepřijatelné a špatné.

3.3 Možnosti řešení agresivity v mateřské škole

Zvládání a řešení agresivity a agrese velmi podléhá typu chování. Pokud se jedná o emocionální agresi, je zde domlouvání, nebo trestání zcela bezvýznamné. V takových

případech je vyhovující pro zvládnutí emočního útoku použít vybití na neživém předmětu. Může k tomu sloužit boxovací pytel anebo matrace. Velmi známá je metoda pevného objektu. Tato metoda má ale příliš svých úskalí a ve školním prostředí je v podstatě nepoužitelná (Martínek, 2015).

Jednou ze základních a nejspolehlivějších metod pro hodnocení chování dítěte je metoda pozorování. Je tak velmi důležité zjistit, které situace u dítěte vyvolávají agresivní chování. Projevy agresivity je u dětí možné minimalizovat prostřednictvím her, které pro děti znamenají zábavu. Doporučované jsou spíše hry sociální, při kterých můžeme pomocí různých pravidel a rituálů agresivní chování usměrňovat. Děti chovající se agresivně mají velmi často problémy se vztahem k sobě samému. Takové děti nedokážou přijmout tělesné kontakty, které jsou pozitivní. Při pohybových hrách se tak mohou naučit pracovat se svým tělem, mohou na sebe nechat sahat a dotýkat se přátelsky druhých (Michalová, 2012).

Podle Michalové jsou základem pro interakční hry a cvičení určit si vlastní cíle učení, které dětem mají pomoci:

- *uvědomit si a vyjádřit agresivní pocit*
- *poznat podněty zlosti a agresivního jednání*
- *lépe porozumět sobě i druhým*
- *ovládat a odbourávat zlost a agresivitu*
- *posílit své „já“ a pocit vlastní hodnoty*
- *navázat neagresivní vztahy*
- *pokojně řešit konflikty.*

(Michalová, 2012, str. 120)

Šimanovský (2015) jako jednu z forem zvládnutí agresivity u dětí zmiňuje hry taktilní, což jsou hry dotekové. Zejména tato kategorie her podle něj pomáhá k rozvíjení kladných vztahů ve skupině dětí. Zmiňuje, že pro děti, které zkušenosti s takovým druhem her, se může objevit ze začátku nejistota. Jako další druhy her, které jsou vhodné pro prevenci a zvládnutí agresivity jsou hry, které mají umělý konflikt. Díky tomuto druhu her mohou děti se svým chováním různě experimentovat a mohou jak samostatně, tak společně hledat způsoby k řešení různých konfliktních situací, které jsou vhodné. Dále zmiňuje hry modelových situací, kdy si děti zkusí vstoupit do vymyšlených rolí a snaží se tak učit zvládat situace,

kteřé mohou být pro děti stresové nebo konfliktní. Další hry mohou být hry, kterou slouží ke zdravému prosazení a děti se v nich učí vyjádřit vlastní pocity, nesouhlas, poprosit o pomoc, prosadit si vlastní názor a konverzovat s ostatními.

Erketová (2004) uvádí, že chování dětí můžeme hodnotit a posuzovat u každého dítěte rozdílně. Posouzení a hodnocení bývá ovlivňováno vlastním prožitkem a zkušeností, se kterými jsme se setkaly během dětství a byly pro nás velmi negativní. Takové prožitky bychom si měly vybavit, zpracovat a vtít se tak do dítěte. Často se setkáváme s tím, že pokud dítě narušuje harmonii ve školní třídě, uděláme vše tak, aby ve třídě opět nastal patřičný klid. Velmi tak zpřísňujeme tresty a při konfliktech se snažíme co nejrychleji nalézt viníky. Děti bychom měli především učit tak, že konflikty, které se vyskytují, nás varují na nějaký zádrhel či problém a společně bychom měli nalézt východisko, které bude pro všechny již se konflikt týká přijatelný.

Špaňhelová (2007, str.10) uvádí postup, jak pracovat s agresivním dítětem a eliminovat tak jeho agresivitu:

- *„Vnímejme impulzivitu dítěte jako temperament a berme to jako fakt. Jeho temperament nezměníme.*
- *Zkusme plánovitě jeho temperament vybíjet.*
- *Pokud chceme, zkusme využít na toto vybíjení temperamentu a živosti různé sportovní aktivity.*
- *Pokud dojde k nějakému agresivnímu chování ze strany tohoto dítěte vůči jinému dítěti, které ještě situaci nedokáže samo zvládnout, postavme se mezi ně a pomozme jim.*
- *Pokud agresivní dítě bouchne druhé dítě, zamezme tomu, aby ho bilo dál.*
- *Pomozme oběma dětem, aby konflikt mezi sebou dořešily, nechtějme, aby jedno dítě od druhého odešlo, aby si už spolu nemohly hrát. Naopak. Pomozme jim, aby se dokázalo jedno dítě druhému omluvit, a ukažme jim například vhodný způsob další hry.*
- *Nechtějme slyšet výmluvy jednoho ani druhého, učme děti, že lepší je přiznat pravdu než lhát.*
- *Učme dítě, které reaguje agresivně, aby nějakým způsobem svůj čin odčinilo.*

- *Učme ho se s naší pomocí omluvit.*
- *Nevylučujme ho z kolektivu dětí, ale po tomto incidentu mu dovolme, ať si dál hraje.“*

Zvládání agresivity v předškolním období má několik volných strategií. Jedním z bodů jako prevence agresivity je pozorování dítěte učitelem během dne. Učitel tak musí zjistit kdy nejčastěji a při kterých situacích se dítě agresivně projevuje. Jako další významný prvek můžeme označit hru, která v předškolním období bývá spíše sociální a interakční. Právě při hře může dítě získat nové zkušenosti s jednáním a chováním ostatních dětí, ale také svým. Hry, které jsou zaměřené na zvládání a prevenci agresivity mají za cíl dětem pomoci vyjádřit vlastní agresivitu, lépe porozumět ostatním dětem, naučit se rozpoznat podněty, které právě vedou k agresivnímu chování (Michlová, 2012).

Podle Matouška a Kroftové (2005) je nejdůležitějším prostředkem prevence proti agresivnímu chování u dětí je zejména výchova dětí. Spadá sem výchova jak v rodinném prostředí, tak i výchova ve vzdělávacích institucích či v dalších nevládních organizacích. Pro prevenci by se měly zvolit vždy vhodné preventivní strategie. Mezi jednu z nejvhodnějších strategií patří strategie, která je zaměřená na přímém prožitku samotného dítěte. Právě díky interaktivnímu učení a hraní je dále možné působit na rozvoj sociálních dovedností. Strategie, které jsou považovány za neefektivnější jsou ty, které se zaměřují jak na dítě, tak i na rodinu, a školní a mimoškolní organizace.

Špaňhelová (2007, str. 6-7) zmiňuje odlišné způsoby zvládání konfliktních situací učiteli v praxi. Při hádce nebo agresivnímu bití mezi dětmi, učitel nejčastěji reaguje tak, že dítě odtrhne od dítěte, kterému je ubližováno. Dítěti, které je označováno jako agresor, nejčastěji vynadá a uloží mu nějaký trest nebo zákaz. Ochrana obětí je přirozená, ale pro dítě, které se chovalo agresivně dáváme najevo, že se to nesmí a že pokud si neumí s dětmi hrát, tak ať nám zmizí z dohledu. U dítěte tak můžeme z našich silně negativních emocí vyvolat strach, který následně vyvolá snazší agresivní jednání. Tentokrát je to však agrese zaměřena proti sobě samému. (Kopřiva, 2008)

Špaňhelová (2007) uvádí postupy, jak by se měl učitel při práci s agresivním dítětem postupovat. Učitel by měl dětem poskytnout podporu či pomoc při řešení konfliktu, pokud si děti neví rady a mělo by jejich chování zacházet do extrému. Učitel musí s dětmi hlavně mluvit, aby děti měly pocit, že se o ně učitel zajímá a neměly pocit,

že jsou vyčleněni z kolektivu. Učitel by měl být schopen usměřňovat temperament dítěte, které bývá agresivní a učit ho, jak ze sebe přebytečnou energii dostat.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÁ ČÁST

V empirické části mé bakalářské práce popisuji výzkum možnosti zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole. Definuji hlavní a dílčí cíle výzkumu, hlavní a dílčí výzkumné otázky, na které se snažím odpovědět. V následujících částech práce je popsána zvolená metoda výzkumu, výzkumný soubor a způsob zpracování získaných dat. V závěru práce provedený výzkum analyzuji a hodnotím a shrnuji výsledná data.

Praktická část bakalářské práce byla realizovaná prostřednictvím kvalitativně orientováno výzkumu, který se zabývá možnostmi zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole.

Výzkum byl realizován pomocí polostrukturovaného interview s učitelkami mateřských škol z Olomouckého kraje, konkrétně v okrese Šternberk a Olomouc. Interview bylo nahráváno na diktafon.

4.1 Hlavní výzkumný cíl

Jako první byl stanoven hlavní cíl výzkumu, ke kterému náleží dílčí výzkumné cíle bakalářské práce. Cíle plně korespondují s tématem bakalářské práce. Hlavním výzkumným cílem bylo:

- Zjistit a popsat způsoby zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole

4.1.1 Dílčí výzkumné cíle

- Zjistit a popsat postupy, které učitelky v mateřských školách využívají při zvládnání agrese dětí
- Zjistit, jak učitelky agresivitě u dětí předcházejí

4.2 Hlavní výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka byla vytvořena na základě toho, aby vhodně korespondovala se zvoleným tématem bakalářské práce. Na základě stanovených výzkumných cílů byly vytvořeny výzkumné otázky. Doplnujícími otázkami jsou dílčí výzkumné otázky, které úzce souvisí s hlavní výzkumnou otázkou. Jako hlavní výzkumná otázka byla zvolena tato:

- Jaké způsoby zvládnání agresivity využívají učitelky u dětí v mateřské škole?

4.2.1 Dílčí výzkumné otázky

Dílčí výzkumné otázky navazují na dílčí výzkumné cíle.

- Jaké postupy využívají učitelky při zvládnání agresivity dítěte?
- Jakým způsobem učitelky agresivitě u dětí předcházejí?

4.3 Výzkumná metoda

Jako výzkumná metoda byla pro bakalářskou práci zvolena metoda polostrukturované interview, jelikož se jedná o kvalitativně orientovaný výzkum. Interview mi přišlo velmi vhodné, jelikož s valnou většinou participantek proběhlo osobní setkání, a tím byl vytvořen důvěrný vztah. Všechny rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány do textové podoby. Časová náročnost rozhovorů se lišila – nejkratší rozhovor trval 24 minut a nejdelší trval 38 minut.

Metoda interview je cílený rozhovor, díky kterému můžeme získat potřebné informace. Jde o metodu, která se běžně v praxi využívá. Metoda interview má svá určitá kritéria, která jsou velmi důležitá a tazatel by je tak měl dodržovat. Než se samotným interview začneme, je důležité stanovit si cíl, kterého pomocí zvolenou metodou chceme docílit. V další řadě si musíme zvolit s kým bude interview probíhat a v jakém prostředí se interview uskuteční (Scharlau, 2008).

Podle připravenosti otázek tazajícího si interview můžeme rozdělit na interview strukturované, polostrukturované a nestrukturované. Pokud se bude jednat o strukturované interview, tazatel musí mít k dispozici předem připravené otázky a přesně dané jejich pořadí, které v průběhu interview nesmí měnit. U polostrukturovaného interview má tazatel připravené okruhy nebo též otázky s tím rozdílem, že v průběhu probíhajícího interview může pořadí měnit, anebo se může na cokoliv dalšího doptat. U nestrukturovaného interview ro probíhá tak, že tazatel nemá připravené žádné otázky předem, ale vše si vymýšlí až podle situace na místě.

Spousta lidí se domnívá, že metoda interview je to samé jako rozhovor. Není to ale pravda, neboť při interview má hlavní roli tazatel, který celý rozhovor iniciuje. Znamená to tedy, že tazatel má určená témata, otázky, určuje průběh interview atd. Kdežto rozhovor je dialog, kterého se účastní dva nebo více osob. U probíhajícího interview musí tazatel zachytit slova osoby, které se dotazuje a atmosféru interview. Při následném rozboru interview nemusí

tazatel vše přepisovat, co dotazovaný jedinec řekl, ale vybere si z toho jen to, co je pro něj důležité a zajímavé (Scharlau, 2010).

4.4 Výzkumný soubor

Výzkumné šetření bylo realizováno na přelomu roku 2021/2022. Celkem bylo realizováno 8 rozhovorů, z toho 6 bylo provedeno osobní schůzkou a 2 byly uskutečněny online prostřednictvím služby FaceTime z důvodu nemoci participantek. Každý z rozhovorů trval jinou dobu, vždy záleželo na tom, jak otevřeně participantky hovořily. Určení místa i času záleželo na participantkách. Vždy jsem se maximálně přizpůsobila, aby veškeré podmínky byly pro participantky vyhovující a cítily se pohodlně. Se dvěma participantkami proběhlo setkání na jejich pracovišti, tedy v mateřské škole. Se čtyřmi participantkami jsem se setkala u nich doma, vzhledem k tomu, že se známe dlouhodobě osobně. S posledními dvěma participantkami proběhlo interview z prostředí domova online prostřednictvím aplikace FaceTime.

Před začátkem každého rozhovoru jsem participanty seznámila s tím, o čem rozhovor je, co je mým záměrem a cílem a kde budou jejich výpovědi použity. Poté jsem se participantek dotázala, zda mi poskytnou souhlas k nahrávání si rozhovoru na diktafon (viz. příloha I.).

Na začátku každého rozhovoru byly participantky požádány, aby mi sdělily něco o své praxi a jak se dostaly zrovna k tomuto povolání. Snažila jsem se tímto navodit příjemnou atmosféru a myslím, že i díky tomu pak participantky mluvily velmi otevřeně. Při některých rozhovorech byla potřeba se na otázky více doptávat a u některých se naopak participantky velmi otevřeně rozpovídaly.

4.5 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkum byl realizován s osmi učitelkami mateřských škol v Olomouckém kraji, konkrétně v okresech Olomouc a Šternberk. Učitelky mateřských škol byly voleny na základě jejich zkušeností s dětmi s problémovým chováním a jejich minimální praxe byla 5 let. Každá participantka je označena písmenem „U“ a označena číslicí. Vzdělání participantek bylo buď středoškolské nebo bakalářské. Pouze jedna participantka si momentálně dodělává magisterské vzdělání kombinovanou formou.

Informant	Pohlaví	Věk	Vzdělání	Praxe
U1	žena	35	středoškolské	17 let
U2	žena	40	středoškolské	22 let
U3	žena	27	bakalářské	5 let
U4	žena	32	bakalářské	9let
U5	žena	38	středoškolské	20 let
U6	žena	24	středoškolské	6 let
U7	žena	28	středoškolské	10 let
U8	žena	49	bakalářské	25 let

Tabulka č.1: Přehled respondentek

Učitelka č. 1

Participantka je učitelkou v okrese Olomouc, v praxi působí 17 let a v momentální mateřské škole pracuje 9 let. Po vzoru maminky vystudovala střední pedagogickou školu a po vystudování nastoupila do jedné mateřské školy v Praze. Po 8 letech se z důvodu přestěhování se stala učitelkou v mateřské škole v okrese Olomouc. Učitelka se účastní vzdělávacích seminářů, které jim jsou mateřskou školou nabízeny a jeden ze seminářů se právě zabýval agresivitou dětí.

Učitelka č. 2

Participantka působí v mateřské škole, která se nachází v okrese Šternberk a v mateřské škole působí již 22 let. Má středoškolské vzdělání s maturitou a již od střední školy působí v jedné mateřské škole. Pro práci učitelky se rozhodla z lásky k práci s dětmi. Již během svého studia jezdila pomáhat na dětské tábory a hlídávala děti ve svém městě. Participantka se aktivně účastní vzdělávacích seminářů, které ji mateřská škola nabízí.

Učitelka č. 3

Participantka je učitelkou v okrese Šternberk a v praxi působí teprve 5 let. Má bakalářské vzdělání a pro práci učitelky v mateřské škole se rozhodla během studia na střední škole, kdy pomáhala s malými dětmi na příměstském táboře. Nyní zvažuje doděláním si další bakalářské vzdělání v oboru speciální pedagogika.

Učitelka č. 4

Participantka působí v menší mateřské škole, která se nachází v okrese Olomouc. Má vystudovanou střední pedagogickou školu a bakalářské vzdělání. V mateřské škole pracuje již 9 let a práce jí prý velmi naplňuje. Nyní si podala přihlášku na vysokou školu na dálkové studium speciální pedagogiky. V rámci mateřské školy se účastní vzdělávacích seminářů a nejčastěji si vybírá semináře zaměřené na poruchy vývoje řeči.

Učitelka č. 5

Participantka pracuje v mateřské škole, která se nachází v okrese Olomouc. Má středoškolské vzdělání a v praxi působí již 20 let. V nynější mateřské škole pracuje teprve 3 roky. Předtím vystřídala dvě mateřské školy a z toho jedna se nacházela na vesnici. Pro práci se rozhodla po vzoru tety, která je též učitelkou v mateřské škole.

Učitelka č. 6

Participantka působí v mateřské škole, která se nachází v okrese Olomouc. Má vystudovanou střední pedagogickou školu a nyní si kombinovaným studiem dodělává bakalářské vzdělání v oboru předškolní pedagogika. V praxi působí 6 let. V nynější mateřské škole působí 2 roky. V mateřské škole vede kroužek angličtiny pro děti od 5 do 6 let.

Učitelka č. 7

Participantka působí v mateřské škole nacházející se v okrese Šternberk. Participantka má vystudovanou střední pedagogickou školu a v praxi působí 10 let. Dříve pracovala 4 roky v menší mateřské škole na vesnici. Pro práci učitelky se rozhodla z důvodu, že mohla při práci realizovat i vlastní zájmy jako je zpěv, pohyb a výtvarné činnosti.

Učitelka č. 8

Participantka působí v mateřské škole, která se nachází v okrese Šternberk. Participantka má bakalářské vzdělání a nyní si dodělává logopedický kurz. V praxi působí již 25 let. Pro práci učitelky v mateřské škole se rozhodla z lásky k dětem, kdy jako malá se musela starat o své mladší sourozence. O práci mluví jako o jejím posláním.

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Závěrečná část bakalářské práce se zaměřuje na analýzu dat a následně na jejich interpretaci z rozhovorů s učitelkami mateřských škol. Celkem tedy 8 zkoumaných rozhovorů jsem podrobila detailnímu otevřenému kódování. Z následných kódů jsem dále vytvořila 5 kategorií.

5.1 Kategorie a kódování

Švaříček a Šedřová (2014, str. 211) definují kódování jako „operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník pracuje.“

Získaná data jsem analyzovala pomocí techniky otevřeného kódování. „Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými fragmenty textu potom výzkumník dal pracuje“ (Švaříček & Šedřová, 2014, str. 211). Tímto způsobem jsem vytvořila celkem 5 kategorií.

- Kategorie vytvořené otevřeným kódováním:

KATEGORIE	KÓDY
Agresivní dítě	Kopání, kousání, rozhazování kostek, škrábání, bouchání, tahání za vlasy
Zvládnání agresivity	zásah učitelky, nevhodné řešení, nevhodný přístup k dítěti, trestání dítěte
Náčiní k zvládnání vzteku	Boxovací pytel, plastelína, senzomotorický chodník, polštáře
Prevence vzniku agresivity	Dramatizace, skupinové aktivity, sociální hry, pocity dítěte
Zdroje poznatků o agresivitě	Inspirace, sociální sítě, literatura, semináře, odborné časopisy

Tabulka č. 2: Přehled kategorií a kódů

5.2 Analýza rozhovorů a interpretace dat

Rozhovory s učitelkami byly nejdříve podle nahrávek z diktafonu přepsány doslovně do transkriptu. Poté byly z přepsaných rozhovorů vytaženy kódy, které obsahovaly nejdůležitější informace, ze kterých byly následně vytvořeny kategorie, které tvoří praktickou část.

Výsledné kategorie spolu navzájem souvisí, doplňují se a navazují na sebe.

5.2.1 Agresivní dítě

Tato kategorie obsahuje výpovědi učitelek o tom, s jakými projevy agresivity se u dětí v mateřské škole během své praxe setkaly.

Nejdříve participantky vlastními slovy popisovaly, co si představují pod pojmem agresivita. Participantky uváděly, že je to podle nich dítě, které je útočné, ubližuje druhým a dítě které se svojí zlostí nápadně odlišuje od druhých dětí.

Z výpovědí participantek vyplynulo několik shodných, nebo velmi podobných projevů agresivity u dětí v předškolním věku. Mezi nejčastější projevy participantky uvedly fyzické ubližování jako kousání, kopání, tahání za vlasy, bití, podráženi noh, tahání za vlasy, žuchání, štípání a škrábání. U1: „*mezi asi nejčastější projevy bych zařadila takové ty klasické věci. Kousání, kopání a tahání za vlasy.*“ Dále participantky uváděly verbální útoky, kdy děti používaly velmi nevhodná a vulgární slova. Participantky U3 a U7 jako jediné uvedly i výskyt hysterického křičení, kdy participantka U7 uvedla, že tento projev se objevuje zejména u dívek. U7: „*U dívek převažovalo tahání za vlasy, štípání a velmi hysterické křičení.*“ Participantky uváděly, že projevy se liší spíše v závislosti na pohlaví než na věku. Tři participantky ale uvedly, že nejčastěji se agresivně projevují děti, ve věku 3,5-4 let a nejméně se s takovým chováním setkávají u dětí šestiletých. U4: „*...tak řekla bych že nejčastěji to je asi v těch letech, kdy má dítě 3,5 až 4 roky. U předškoláků už to je fakt jen zřídka.*“ Chlapci upřednostňují spíše druh fyzického ubližování jako je bití a kopání, kdežto dívky svoji agresi projevují spíše škrábáním, štípáním a taháním za vlasy a jak už bylo zmíněno i hysterickým křičením.

Participantky také uváděly, že chování a projevy dětí souvisely i s klimatem třídy a s pravidly, které mají ve třídě nastavené. Čím více měly participantky pocit, že se agresivní dítě ve třídě cítilo lépe a mezi dětmi bráno mezi sebe, tím více se eliminovaly jejich projevy. Participantky též zmiňovaly, že nejčastěji se u nich vyskytuje agresivní chování u dětí na začátku školní

docházky, po prázdninách, nebo když se děti vrací zpět do mateřské školy po dlouhodobé nemoci. U2: „*Pokud jsou dlouho s rodiči a po dlouhé době se k nám vrátí, je to jako bychom zase začínaly od začátku.*“

5.2.2 Zvládání agresivity

V této kategorii jsou obsaženy výpovědi učitelek, jakými způsoby učitelky mateřských zvládají agresivitu u dětí předškolního věku.

Většina participantek se shodla a vypovídala, že když se jim ve třídě vyskytl nějaký vážný konflikt, tak nejdříve vstoupila mezi děti zapojené do konfliktu, od sebe je odtrhla a pak v klidu dále situaci řešila. V některých situacích participantky zmiňovaly, že čekaly, zda a jak děti mezi sebou danou situaci vyřeší samy a až v případě zhoršení konfliktu, se teprve zapojily mezi ně. Děti, nebo daného dítěte se pak ptaly na otázky, zda vědí, co udělaly špatně, zda si myslí, že se zachovaly správně a jak tu situaci vyřešit příště lépe. U8: „... *a proto se jich ptám: Co jsi, nebo jste udělaly špatně? Myslíš si, že jsi se zachoval správně? Atd.*“ Participantka U2 zmiňovala, že občas využívala metodu pevného objetí, kdy agresivní dítě pevně obejmula a čekala, až se dítě uklidní „...*jsem bud' zkoušela metodu pevného objetí, kdy jsem ji velmi pevně obejmula.*“ Též zmiňovala, že tuto metodu již moc nevyužívá, neboť nemá pocit, že by byla zcela funkční. Participantka U6 jako jediná uvedla, že konfliktní situaci mezi dětmi řeší tím, že na děti zvýší hlas nebo zakřičí a čeká na reakci dětí. U6: „*Někdy stačí, když na ně jen zvýším hlas a někdy musím zakřičet. Čekám, jak budou reagovat, no a většinou toho už pak nechají.*“ Participantky U1, U4 a U8 se shodly na tom, že mezi nevhodné řešení agresivity a nevhodný přístup k dětem považují právě zbytečné křičení na děti a nepřiměřené trestání dětí. Podle výpovědí se dá tedy říci, že participantky U1, U4 a U8 by se nepřikláněly k takovému zásahu do konfliktu dětí jako participantka U6. Participantka U1 uvedla, že když se „neposlušné“ dítě posadíme na židli zvlášť od ostatních dětí, žádnému řešení se nedostane. „...*tak nedoporučuji být na dané dítě naštvaná a nechat ho jen sedět někde v koutě na židli.*“ Z výpovědí vyplynulo, že děti by se neměly trestat, ale jejich chování a reakce na různé situace by se s nimi měly řešit, abychom věděly, proč tak třeba zareagovaly. Podle výpovědí trestání dětí nevyřeší daný problém.

Participantky zmiňovaly, že o takových situacích, které mezi dětmi nastanou musí společně mluvit a s dětmi je rozebírat, aby děti samy přišly na to, proč se tak zachovaly, proč to nebylo vhodné a jak by se v takové situaci měly zachovat příště. U2: „*S dětmi musíte mluvit, mluvit a mluvit. Když s nimi mluvit nebudete, nebudete ani vědět, proč se tak třeba zachovalo.*“

Participantka U4 zmiňovala, že nemáme zapomínat, že my samy se často chováme v různých situacích chováme nepřiměřeně. Proto nemáme reagovat na děti přehnaně a spíše jim máme být nápomocné, neboť jsme profesionálky a zkusit se do dětí raději vcítit.

5.2.3 Náčiní k zvládnání vzteku

V této kategorii jsou obsaženy výpovědi participantek o jejich používání náčiní, metod a pomůcek ke zvládnání vzteku dětí v předškolním věku.

Všechny participantky až na jednu participantku U6 uváděly, že jejich třídy v mateřských školách jsou vybaveny pomůckami nebo dokonce speciálními místnostmi či kumbálky, ve kterých se nachází pomůcky, na kterých si děti mohou vybit svůj momentální vztek. Participantka U1: „*Máme tu jednu malou místnost vedle herny...*“ Celkem 3 participantky uvedly, že mají speciálně vybavenou místnost či kumbál. U4: „*Jsou tam na zemi žíněnky, takové velké pytle na sezení, uprostřed tam je pověšený malý boxovací pytel, ale je takový měkký a pak tam jsou ještě takové malé pěnové míčky a na zdi je namalovaný velký terč, kam se mohou když tak střílet a máme tam spoustu polštářů.*“ Participantky uvedly, že dveře do místnosti či kumbálu nechávají otevřené, aby děti věděly, že je jim místnost kdykoliv k dispozici k jejich potřebám. Dveře prý přivírají pouze pokud je uvnitř dítě, aby mělo soukromí a cítilo se bezpečněji. Vždy ale stávají tak, aby měly i nad dítětem dohled a kontrolu. Čtyři participantky uvedly, že mají ve třídě alespoň vybavený kout místnosti, ve kterých mají určené pomůcky na vybití zlosti pro děti. U5: „*V jednom koutě máme nafukovací hrušku na stojanu, je to jako boxovací pytel.*“ Dále participantky uváděly, že ve speciální místnosti či kumbálu zvlášť třídu, nebo v samotné herně mají pro děti k dispozici polštáře, pěnové kostky, malé pytle se zamračenými obličejí, podložky na vydupání se a další. Participantky ve výpovědích uváděly, že ve speciálních místnostech či ve speciálních koutcích třídy nechávají děti vybit pouze z prvotní zlosti. Pouze z jedné výpovědi participantky U6 vyplynulo, že jejich mateřská škola nemá žádné speciální místnosti a ani v jejich třídě nemají pomůcky, které by byly určené pro děti k vybití zlosti. U6: „*Takové věci u nás nemáme, děti posíláme na lavičku nebo ke stolečku.*“

Po tom, co nechaly děti uklidnit z největší zlosti participantky uváděly, že pro děti mají další pomůcky na do uklidnění se a zrelaxování. Mezi takové pomůcky uváděly smyslové pomůcky jako senzomotorický chodník, malé masážní míčky, kinetický písek, plastelína, Taktil kotouče, smyslové silikonové pexeso, dešťové hole, zvukové pexeso a nyní využívají i fidgetovou pomůcku s názvem Pop It. Participantka U7: „*Děti už jsou naučeny, že si samy*

vytáhnou nějakou pomůcku, u nás teď letí Taktil kotoučky, po kterých buď chodí a nebo si je jen osahávají a nebo hodně Pop it, ...“

5.2.4 Prevence vzniku agresivity

V této kategorii jsou obsaženy výpovědi participantek o tom, jak se snaží předcházet vzniku agresivity u dětí v mateřské škole.

Všechny participanty vypovídaly, že nejčastěji se snaží předcházet vzniku agresivity u dětí pomocí her a aktivit. Nejvíce jsou to hry či aktivity, které jsou uskutečňovány ve skupinách nebo dvojicích, kde děti spolu musí společně komunikovat, nebo řešit určitý problém. Děti si tak mohou zkusit různé role a zjistit, která role jim vyhovuje nejvíce a ve které se cítí komfortně. Děti tak musí mezi sebou řešit problém a společně se shodnout na dalším řešení problému. Participantka U4: *„Tak asi každý den zařazují nějaké aktivity ať už ve dvojicích nebo ve skupinách, kde spolu musí spolupracovat, a tak řešit společně i nějaký ten problém.“* Dále participantky zmiňovaly, že hrají dramatizační hry, ve kterých učitelka pomáhá dětem vymyslet umělý konflikt, se kterým se ale děti mohou setkat v reálném životě. Děti si tak mohou vyzkoušet různé reakce, vyzkoušet si experimentovat se svým jednáním a společně mohou diskutovat, jak by se měly v dané situaci zachovat, jak naopak se nechovat a jak tedy daný problém vyřešit. Dále se participantky shodovaly v tom, že je důležité s dětmi mluvit o jejich pocitech a emocích, neboť mají pocit, že děti mají čím dál větší problém s popsáním vlastních emocí a pocitů. Participantka U1: *„... jsem zjistila, že v dnešní době mají problém mluvit o svých pocitech a emocích.“* Dále uváděla, že alespoň jednou týdně zařazuje do týdenního plánu aktivity zaměřenou na emoce, kdy například děti dostanou kartičky, na kterých jsou obrázky různých emocí a děti se je snaží popisovat a snaží se říct příklad, při které situaci se mohou takto cítit a co by mohly udělat pro to, aby se takto necítily. Participanty zmiňovaly, že když se pak ve třídě vyskytl mezi dětmi konflikt, děti nebyly schopné popsat, proč se vlastně cítí naštvané. Čím ale více zařazovaly aktivity zaměřené na emoce dětí, participantky pak zaznamenaly značný posun u dětí. Děti pak byly schopné více popsat vlastní emoci.

5.2.5 Zdroje poznatků o agresivitě

V této kategorii jsou obsaženy výpovědi participantek o tom, ze kterých zdrojů čerpají poznatky o agresivitě a o práci s ní.

Nejvíce bylo participantkami zmiňováno čerpání poznatků z internetu a různých sociálních sítí jako je Facebook a Instagram. Participantky nezapomněly podotknout, že jsou

si vědomy, že jsou to neoficiální zdroje a že neoficiální zdroje nepodávají ověřené informace, ale jsou tam uváděny spíše zkušenosti a osvědčené rady kolegyně z různých mateřských škol. U8: „*Jsem v nějaké skupině učitelek, kde dávají různé rady, které se jim osvědčily a dávají tam i různé zajímavé hry.*“ Zmiňovány byly i různá náhodná fóra pro učitelky, které byly na internetu dostupné. Dále participantky zmiňovaly i knihy a odbornou literaturu jako *Jak zacházet s agresivitou? Agresivita dětí, Agresivní dítě?* A knihu *Jak podpořit dítě s problémovým chováním ve škole*. Pět participantek uvedlo, že využívají i poznatky z odborných časopisů, které jejich mateřská škola odebírá. U5: „*Naše školka odebírá časopisy, tak i tam se dívám, zda tam není něco k tématu, abych se něco nového dozvěděla a přiučila...*“ Participantkami byly zmiňovány časopisy *Informatorium 3-8*, *Paidagogos* a *Pedagogická orientace*. Participantky U2 a U7 uvedly, že se účastnily webinářů, které právě řešily problematiku agresivity u dětí předškolního věku. U2: „*...oblíbila jsem si teď webináře, protože ty si můžu pouštět po částech a můžu se na ně dívat i zpětně.*“ U7: „*...na ně jsem narazila během korony a nemůžu si je vynachválit. Využívám teda i jiná témata a jsem fakt spokojená.*“ Participantky dále uváděly, že využívají i semináře či kurzy, které jsou jim mateřskými školami nabízeny.

5.3 Shrnutí výsledků výzkumu

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit a popsat způsoby osmi učitelek k zvládnutí agresivity u dětí v mateřské škole. K dosažení tohoto cíle posloužily stanovené okruhy otázek a pod ně spadaly tazatelské otázky, které vyplývaly z výpovědí participantek.

Všechny participantky uvedly, že se během své praxe se několikrát setkaly s agresivitou u dětí a některé participantky uvedly, že takové děti mají momentálně ve své třídě. Na projevech agresivity se výpovědi participantek většinou shodovaly hned v několika projevech. Z výzkumného šetření vyplynulo, že v mateřských školách je daleko častější fyzická agrese než verbální agrese. Ta se vyskytuje daleko méně.

Co se týče řešení výskytu agresivity u dětí předškolního věku, participantky vypověděly, že upřednostňují, aby se dítě nejdříve vybil na neživém předmětu a následně učitelka pro dítě volí relaxační činnost. Z výpovědí participantek vyplynulo, že mnoho mateřských škol je vybaveno speciální třídou nebo kumbálem, které slouží právě pro vybití dětí. Některé třídy mají alespoň vybavení přímo ve třídě pro vybití agresivity u dětí a jedna respondentka uvedla, že nic takového ve třídě nekají.

Při prevenci vzniku agresivity u dětí z výpovědí participantek vyplynulo, že nejčastěji využívají prevenci hrou a různými aktivitami. Nejčastěji participantky využívají dramatizaci, kde společně s dětmi vymyslí umělý konflikt a děti si tak mohou vyzkoušet různé reakce chování a společně se snaží konflikt vyřešit. Mohou na umělými konflikty i diskutovat, jak takový konflikt vyřešit správně a jaké jednání je nevhodné. Dále participantky zmiňovaly skupinové aktivity, při kterých si děti mohou vyzkoušet různé role a společně musí řešit určitý problém. Společně tak musí mez sebou komunikovat a domluvit se na společném řešení. Zmiňovány byly i hry na rozvíjení a poznávání vlastních emocí u dětí. Participantkami bylo zmiňováno, že děti mají velmi často problém s popsáním vlastním pocitů a emocí. Do týdenního režimu tedy zařazují aktivity, při kterých se děti učí popisovat a více poznávat emoce.

Co se týče zdrojů poznatků o agresivitě, byly participantkami nejčastěji zmiňovány sociální sítě a různé internetové stránky. Dále byly zmiňovány knihy a odborná literatura, mezi kterou nejčastěji participantky zmiňovaly *Jak zacházet s agresivitou?* Participanty zmiňovaly i pedagogické či pedagogicko-psychologické časopisy, které jejich mateřské školy odebírají. Mezi časopisy, které participantky nejčastěji zmiňovaly byly časopisy *Informatorium 3-8* a *Paidagogos*. Dále participantky zmiňovaly využívání webinářů a seminářů, které jsou jim jejich mateřskými školami nabízeny.

6 DISKUZE

V předchozí kapitole jsem se zabývala realizací samotného výzkumu, kde jsem uvedla hlavní výzkumná zjištění. Zásadním cílem bylo zjištění, jakým způsobem a jakými prostředky učitelky v mateřských školách předcházejí agresivitě u dětí předškolního věku.

Pro srovnání výsledků výzkumu jsem zvolila zahraniční výzkum *Physical and relational aggressive behavior in preschool: School teacher rating, teachers' perception and intervention strategies* (Dereli, 2020), který se zabýval zjištěním, jaké strategie využívají učitelé při zvládání agresivního chování dětí předškolního věku.

Z výzkumného šetření v mém výzkumu byly zjištěny tři zjištění, se kterými jsme se s Dereli (2020) shodli. Participantkami bylo zmiňováno, že mají pocit, že děti mají problém mluvit o svých pocitech a emocích, které prožívají, neboť nejsou schopné je tyto pocity popsat. Učitelky tedy zapojují aktivity, při kterých se děti učí popisovat jak své vlastní pocity a emoce, tak emoce druhých. Díky tomu jsou pak děti schopné více o svých pocitech komunikovat. Dalším zjištěním bylo, že učitelky, které umí vhodně a včasné zasáhnout a umí s dětmi projevující agresivní chování pracovat, mají ve třídě následně menší výskyt dětí s takovým chováním než učitelky, které s takovými dětmi pracovat neumí. Třetím zjištěním, na kterém jsem se shodla bylo zjištění, že sociální chování dětí, získávají prostřednictvím společenského života. Děti tak musejí mít dostatek podnětů k tomu, aby své chování mohli vhodně rozvíjet a regulovat.

Naše výzkumná zjištění se rozcházel ve dvou výsledcích, a to v tom, že v České republice je většina mateřských škol podle respondentek, se kterými byl výzkum prováděn, je vybavena dostatečně pomůckami pro zvládání agresivity. Mnoho mateřských škol je vybaveno speciálními třídami, které jsou uzpůsobeny přímo pro děti k vybití vzteku. Dereli (202) ve svém výzkumu uváděla, že jejich mateřské školy nemají dostatek vhodných pomůcek pro zvládání agresivity dětí předškolního věku. Druhým zjištěním, ve kterém se naše výsledky rozcházel bylo, že učitelky v České republice využívají ve své práci dramatizaci konfliktních situací, kdy vytváří umělý konflikt a děti se ho pak snaží vhodně vyřešit a mohou si vyzkoušet různé reakce. Dereli (2020) uváděla, že učitelé mateřských škol spíše s dětmi vedou diskuzi na téma konflikt, ale dramatizaci konfliktních situací spíše nevyužívají.

ZÁVĚR

Téma bakalářské práce jsem zvolila z důvodu stále aktuální situace v oblasti agresivního chování dětí v mateřské škole.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit a popsat jakými možnostmi zvládají učitelky v mateřských školách agresivitu u dětí v předškolním vzdělávání. Práce byla rozdělena na dvě části. Cílem teoretické části bylo seznámit se s pojmy agrese a agresivita a rozdíly mezi těmito pojmy. V druhé kapitole jsem se zaměřila na projevy a příčiny agresivního chování mezi které spadají i emoce jedince. Třetí kapitola se zabývala problémovým chováním, kam spadaly projevy agresivního chování u dětí v mateřské škole a možnosti zvládnutí agresivity u dětí v mateřské škole.

Cílem výzkumné části bakalářské práce bylo analyzovat a interpretovat zkušenosti učitelek mateřských škol s agresivitou u dětí předškolního Údaje při kvalitativním výzkumu byla získávána pomocí polostrukturovaného interview, a to s osmi participantkami, učitelkami mateřských škol. Během analýzy získaných údajů z výzkumného šetření vyplynulo, že při své praxi se setkávají učitelky mateřských škol s různými projevy dětské agrese. Ty se týkají jak různých fyzických útoků a vztekání, tak i projevů verbální agrese. Takovým to projevům se učitelky ve své praxi snaží u dětí předcházet. Z výzkumného šetření vyplynulo, že učitelky se mezi dětmi snaží rozvíjet prosociální vztahy, které se snaží rozvíjet pomocí volených vzdělávacích technik, které jsou k tomu určené. Výsledné poznatky jsem na závěr výzkumu shrnula.

V závěrečné diskuzi se zamýšlím nad zjištěnými poznatky a snažila jsem se porovnat zjištěné výsledky výzkumu se zahraničním výzkumem, který se zaměřuje na stejnou problematiku.

Doufám, že má práce povede k zamyšlení, že je potřeba zabývat se agresivitou u dětí v mateřské škole. Ke snížení agresivity u dětí můžeme napomoci vhodnou intervencí a zamezit tak pozdějším negativním důsledkům takového chování.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Antier, E. (2011). *Agresivita dětí*. Praha: Portál.
2. Bhatt, N. (2007). *Human Development: A Lifespan Perspective*. Jaipur, IND: Global Media.
3. Dereli, E. (2020). Physical and relational aggressive behavior in preschool: School teacher rating, teachers' perception and intervention strategies. Macrothing Institute: *Journal of Education Issues*, 6 (1). Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/341869699_Physical_and_Relational_Aggressive_Behavior_in_Preschool_School_Teacher_Rating_Teachers%27_Perception_and_Intervention_Strategies
4. Erkert, A. (2011). *Hry pro usměrňování agresivity*. Praha: Portál.
5. Fontana, D. (2010). *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál.
6. Hutyrková, M. (2019). *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál.
7. Jedlička, R., Kořá J., & Slavík, J. (2018). *Pedagogická psychologie pro učitele*. Praha: Grada.
8. Kopřiva, P. (2008). *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála.
9. Kraus, B. (2014). *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál.
10. Krejčířová, D., & Řičan, P. (2006). *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada.
11. Kořátková, S. (2014). *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada.
12. Martínek, Z. (2015). *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada.
13. Matoušek, O., & Kroftová, A. (2005). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
14. Mertin, V. (2013). *Výchova bez trestů*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
15. Michalová, Z. (2012). *Předškolák s problémovým chováním*. Praha: Portál.
16. Navrátil, S., & Mattioli, J. (2011). *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha: Grada.
17. Pudney, W., & Whitehousevá, E. (2014). *Soptíci: jak pomoci dětem se zvládnutím zlosti*. Praha: Triton.
18. Rubin, K., Bukowski, W., Parker, J., & Boker, J. (2008). *Peer Interaction, Relationships and Groups*. New Jersey: Wiley.

19. Scharlau, Ch. (2008). *Techniky vedení rozhovoru*. Praha: Grada.
20. Scharlau, Ch. (2010). *Trénink úspěšné komunikace*. Praha: Grada.
21. Slaměnik, I. (2011). *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada.
22. Svoboda, J. (2014). *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál.
23. Šimanovský, Z. (2015). *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*. Praha: Portál.
24. Špaňhelová, I. (2007). *Jak usměrňovat agresivitu*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.
25. Švaříček, R., & Šed'ová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
26. Vágnerová, M. (2014). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
27. Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
28. Vojtová, V. (2008). *Kapitoly z etopedie I.: přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. Brno: Masarykova univerzita.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 – Přehled respondentek

Tabulka č. 2 - Přehled kategorií a kódů

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Informovaný souhlas

Příloha P II: Přesná transkripce rozhovoru s informantem U1

Příloha P III: Přesná transkripce rozhovoru s informantem U2

PŘÍLOHA P I: INFORMOVANÝ SOUHLAS

Informovaný souhlas s poskytnutím výzkumného rozhovoru a jeho následným využitím pro účely bakalářské práce s názvem Možnosti zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole

Podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byla jsem informována o účelu rozhovoru, kterým je sběr dat pro potřeby výzkumu práce Ivety Krátké s názvem Možnosti zvládnání agresivity u dětí v mateřské škole.
- Bylo mi sděleno, jak dlouho bude rozhovor probíhat a jaký bude mít průběh. Jsem seznámena s právem odmítnout odpovědět na jakoukoli otázku.
- Souhlasím s nahráváním následujícího rozhovoru a jeho následným zpracováním. Zvukový záznam rozhovoru nebude poskytnut třetím stranám.
- Byla jsem seznámena s tím, jak bude s rozhovory nakládáno a jakým způsobem bude zajištěna anonymita i po skončení rozhovorů, která znemožní identifikaci mé osoby. Nikde nebude uvedeno mé jméno či jiné osobní údaje, díky kterým bych mohla být identifikována.
- Dávám svolení k tomu, aby výzkumnice použila rozhovor pro potřeby své bakalářské práce a některé části v ní může citovat.

Datum:

Podpis respondenta:

Podpis výzkumníka:

PŘÍLOHA P II: PŘESNÁ TRANSKRIPCE ROZHOVORU S INFORMANTEM „U1“

Tazatel: *„Dobrý den, jmenuji se Iveta Krátká, studuji obor Učitelství pro mateřské školy na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Zpracovávám bakalářskou práci na téma Možnosti zvládnutí agresivity u dětí v mateřské škole. Hlavním cílem výzkumu je analyzovat možnosti, které nabízejí učitelky pro ventilování agresivity a zlosti dětí v mateřských školách. Ráda bych Vás požádala o čas, rozhovor se uskuteční pouze s Vaším souhlasem. Rozhovor je zvukově zaznamenáván pouze k potřebné analýze dat a je anonymní. Souhlasíte s rozhovorem?“*

Informant: *„Ano“*

T: *„Na začátek mám připravené takové rozehřívací otázky, tak bych se chtěla zeptat, co byste mi pověděla o své praxi a o mateřské škole, kde momentálně pracujete?“*

I: *Tak já teda teď pracuji v jedné MŠ tady v Olomouci. Dělam tady asi 17let, teď si přesně nejsem jistá. Ale řekla bych, že tak nějak to bude. Předtím jsem pracovala v jedné MŠ v Praze, a to se nedá vůbec srovnat. Tady jsem opravdu spokojená. No jinak moje třída je teda věkově smíšená, tedy heterogenní. Letos máme hodně předškoláků a 3 děti s odkladem, a nejmladší dítě tu máme holčičku a ta má 3 roky. Jsem ráda, že tu nemám mladší děti. Ti předškoláci teď dávají dost zabrat.“*

T: *„Teď se tedy zeptám, co se Vám vybaví, když se řekne agresivita u dětí?“*

I: *„Ty jo, první, co mě asi napadne, je dítě, které je velmi útočné a ubližuje druhým dětem. Zařadila bych tam i ty klasické věci, co děti dělají a to kousání, kopání, tahání za vlasy. A to je asi všechno. Víc mě zatím nic nenapadá.“*

T: *„Řekla jste, že jsou to klasické věci, které děti dělají. Setkala jste se během své praxe s agresivitou u dětí?“*

I: *„To víte, že jo. A kolikrát. Momentálně můžu říct, že mám ve třídě jednoho chlapečka, který je trochu problémový. No ale jinak bych řekla, že jsem měla asi každý rok nějaké dítě, které bylo vůči dětem více nepřátelské.“*

T: „A dokázala byste mi nějakou situaci popsat? Jak se agresivita u toho chlapce projevuje?“

I: „Tak tento chlapeček má vždy rád, když se věci dějí po jeho. Například nedávno si hrál s kamarádama a odehrála se tam nějaká situace, kdy zřejmě chtěl, aby si hráli po jeho, ale ostatní chlapci evidentně nechtěli. A tak se chlapec naštvál a začal ostatní chlapce kopat, rozhazoval jim kostky a jednoho chlapce pokousal. Velmi často, když nastane nějaká nepříjemná situace, tak ostatní děti kope, kouše anebo do nich zaráývá nehty. A to se pak těžko vysvětluje rodičům poraněných dětí.“

T: „A jak jste takovou situaci vlastně řešila?“

I: „Hned jsem ho musela odtrhnout od ostatních dětí. Máme tu jednu malou místnost vedle herny, kde jsou žíněny a máme tam takový malý boxovací pytel, tak vzhledem k tomu, že byl fakt nepřičetný, tak jsem ho poslala se vybit.“

T: „A pomáhá to?“

I: „No to víte, že jo. A jak. Tam se vybijí, uklidní se a pak mu dávám nějakou práci, aby přitom zaměstnal ruce, nebo chodidla. Osvědčila se mi plastelína anebo senzomotorický chodníček, nebo jak se to teď jmenuje. Ten je opravdu super.“

T: „Mohla byste mi říct něco více o té místnosti?“

I: „No je to takový kumbálek. Jak jsem říkala, jsou tam žíněny, boxovací pytel, jsou tam i nějaké pěnové kostky, které už v herně nepoužíváme a máme tam ještě takové polštáře, které jsou vyplněné takovými polystyrenovými kuličkami, a to je pro ty děti taky velmi příjemné. Děti tam ale moc nechodí. Jdou tam je, když se cítí naštvané. Nebo když je tam pošlu.“

T: „A máte zavedená nějaká opatření, kterými se snažíte, aby těchto konfliktních situací bylo co nejméně?“

I: „Tak máme daná pravidla třídy, která jsme vymýšlely společně s dětmi na začátku školního roku a jsou tam pravidla, jakože se k sobě chováme pěkně, nebo že když se stane nějaká

situace či nehoda a stala se omylem, tak že se děti mají navzájem omluvit a další. Ale dodržovat taková pravidla s tímto chlapcem je fakt obtížné. Ostatní děti se totiž pak na to ptají, proč se tak chová a proč nedodržuje pravidla. No a každé ráno v kruhu si tato nejdůležitější pravidla opakujeme a navzájem se děti pohladí.“

T: „A kromě pravidel, máte nějaké činnosti nebo rituály, díky kterým byste agresivitě předcházela?“

I: „Řekla bych, že takové hry nebo činnosti hrajeme každý den, i když primárně nejsou zaměřené na předcházení té agresivity. Přeci jen, i když dělají nějakou práci ve dvojicích nebo ve skupinkách, tak tam spolu musí komunikovat, zkusí si různé role a někdy musí společně řešit i nějaký problém. Nedávno jsem někde objevila hru, která se myslím jmenuje Tržnice a vlastně děti tam mezi sebou debatují a smlouvají. Zkoušení si takové nátlakové komunikace si myslím, že je důležité. No jinak jsem zjistila, že děti v dnešní době mají problém mluvit o svých pocitech a emocích. Takže alespoň jednou týdně se snažím zařadit aktivity, kdy děti mluví o svých pocitech, nebo mám kartičky s obrázkama emocí a děti mluví o těch emocích a proč se asi tak cítí. Od začátku v tomto vidím opravdu pokrok. Věřte mi, že to na to jednou taky přijdete. Když pak s agresivním dítětem mluvíte a ono neumí popsat své pocity, nebo proč je naštvaný, tak je to pak těžké.“

T: „A kde třeba čerpáte inspiraci na takové aktivity?“

I: „Internet. Ale tak to Vás asi nepřekvapuje. Myslím, že to je asi jasný, tam se toho najde hodně. Jsem na Facebooku v nějaké učitelské skupině a tam ty učitelky neustále zveřejňují nějaké nápady a zkušenosti. Je to fakt dobrá inspirace. Ale aby to nevypadalo, že používám jen internetové sítě, tak čerpám i z literatury a časopisů. Naše školka odebírá spoustu časopisů a jeden pedagogicko – psychologický, teď si ale nevzpomenu na název, tak ten mám velmi ráda. Přeci jen na internetu můžete najít i blbosti, ale v těch časopisech to bývá ověřené od odborníků, takže i Vám to doporučuji až budete pracovat.“

T: „Na závěr bych se chtěla zeptat, zda byste chtěla ještě něco dodat?“

I: „Asi jen to, že během praxe se takovým dítětem nevyhnete. Nebývá jich moc, ale někdy i to jedno dítě vydá za deset. I přes to, že nejsem nejmladší, tak nedoporučuji být na dané dítě

naštvaná a nechat ho jen sedět někde v koutě na židli. Tento způsob trestání vidím u některých učitelek dodnes a přijde mi to absurdní. Vždyť to dítě si z toho nic nevezme. Naopak, je důležité to řešit v klidu a s těmi dětmi o tom mluvit.“

T: „*Já bych Vám chtěla moc poděkovat za Váš čas, moc jste mi pomohla.*“

I: „*Nemáte vůbec za co. Já Vám přeji mnoho štěstí při studiu.*“

PŘÍLOHA P II: PŘESNÁ TRANSKRIPCE ROZHOVORU S INFORMANTEM „U2“

Tazatel: *„Dobrý den, jmenuji se Iveta Krátká, studuji obor Učitelství pro mateřské školy na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Zpracovávám bakalářskou práci na téma Možnosti zvládnutí agrese u dětí v mateřské škole. Hlavním cílem výzkumu je analyzovat možnosti, které nabízejí učitelky pro ventilování agrese a zlosti dětí v mateřských školách. Ráda bych Vás požádala o čas, rozhovor se uskuteční pouze s Vaším souhlasem. Rozhovor je zvukově zaznamenáván pouze k potřebné analýze dat a je anonymní. Souhlasíte s rozhovorem?“*

Informant: *„Ano“*

T: *„Na začátek mám připravené takové rozehřívací otázky, tak bych se chtěla zeptat, co byste mi pověděla o své praxi a o mateřské škole, kde momentálně pracujete?“*

I: *„Pracuji tedy zde na vesnické školce a spadáme pod okres Šternberk. Letos to bude 22 let, co tady dělám. Mám vystudovanou střední pedagogickou školu a každou chvíli nás tedy paní ředitelka posílá na různá školení. Jak jsme před chvílí řekla, jsme tedy školka sídlící na vesnici tudíž moc velcí nejsme. Máme tu tři smíšené třídy a jsme tady skvělý kolektiv. V mojí třídě tento školní rok nejvíce dětí čtyřletých a pětiletých a letos tu máme jen jednu holčičku s odkladem, za což jsem opravdu ráda.“*

T: *„Ted' se tedy zeptám, co se Vám vybaví, když se řekne agrese u dětí?“*

I: *„Řekla bych, že je to dítě, které se výrazně liší svým způsobem chování od ostatních dětí. Je k druhým dětem více útočnější až vyloženě zlý. Snad asi každé dítě zlobí, ale takové děti svým chováním odlišné.“*

T: *„Setkala jste se během své praxe s agresivitou u dětí?“*

I: *„Vzhledem k tomu, že jsem učitelkou v mateřské škole, tak ano, setkala. Měli jsme tu jednu holčičku, byla to předškoláčka, a ta byla opravdu velmi výbušná. Vždy musela být středem pozornosti a vše se muselo dít tak, jak chtěla ona. Bylo to s ní velmi náročné, protože když*

jsme měly řízenou činnost, velmi často ji svým chováním narušovala a rušila tak i ostatní děti.“

T: „Říkáte, že musela bývat středem pozornosti a vše muselo být po jejím, dokázala byste si vzpomenout na nějakou nepříjemnou situaci, která byla zapříčiněná právě tím, že se věci neodehrávaly tak, jak dívka chtěla?“

I: „Velmi často se stávalo, že přišla za dětma, který si hrály a třeba jim začala kopat do kostek, ničila dětem jejich stavby, a dokonce začala trhat knížku, když jí ji nechtěla půjčit jiná dívka, která si ji zrovna prohlížela. No a když se to opravdu vyostřilo, tak to docházelo tak daleko, že kopala do dětí a dívky tahala za vlasy.“

T: „Jak jste takové chování řešila?“

I: „Nejdříve jsem ji musela rozdělit od dětí, na které útočila. Což byl občas oříšek. Následně jsem buď zkoušela metodu pevného objetí, kdy jsem ji velmi pevně obejmula. Musela mít ale ruce u těla, aby se nemohla bránit a snažila jsem se o to, aby se uklidnila. Pokud tohle nezabralo, poslala jsem ji na mazlíka, kde byly polštáře a plyšáci, do kterých se vybíjela.“

T: „Myslíte si, že ta metoda toho objetí je účinná?“

I: „Někdy to fungovalo, ale pak už spíše ne.“

T: „Máte zavedená nějaká opatření, kterými se snažíte, aby těchto konfliktních situací bylo co nejméně?“

I: „Na začátku školního roku jsme si s dětmi společně zavedly pravidla třídy, na kterých si opravdu dáváme záležet, aby je děti dodržovaly. Ke každému pravidlu máme nějakou básničku. Ale děti nejsou neomylní stejně jako my dospělí, takže né vždy se dětem daří pravidla dodržovat. Když se ale něco stane ať už se to týká toho chování, nebo nějakého úplně jiného pravidla, dbáme na to, aby nám to dítě připomnělo, jaké pravidlo porušil a jak to pravidlo správně zní. Občas tak zjistíme, že některé děti ty pravidla neznají. Dále dbáme na to, aby se děti uměly omluvit, pokud něco vyvedou a aby samy řekly třeba proč to tak udělaly, nebo proč tak reagovaly.“

T: „Kromě pravidel třídy, máte nějaké rituály nebo činnosti, díky kterým se snažíte agresivitě předcházet?“

I: „Ano, ale většinou jsou to aktivity, ze kterých to na první pohled není znít. Velmi často organizuji skupinovou činnost, aby děti mezi sebou museli spolupracovat a komunikovat. Nedávno jsem byla i na nějakém semináře ohledně chování, ale omlouvám se, nevzpomenu si, jak se to přesně jmenovalo, ale bylo to velmi přínosné. Hned po tom, jsem s dětmi zkoušela dramatizovat různé situace, aby si vyzkoušely různé role. Děti tak hrají a argumentují. Je to ale spíše pro ty starší děti, které už mají více zkušeností. Ty mladší děti spíše jen stojí a neví, co mají dělat. Ale s těmi staršími se to teď snažím více provozovat a ty mladší nechávám ty starší pozorovat. Je zajímavé zjišťovat, jak se děti v určitých rolích cítí a pak se snažím s nimi mluvit o tom, proč se asi tak cítí. Dále jsem tu nově zavedla takové kartičky se smajlíky, protože některé děti mají problém s vyjadřování svých pocitů. Takže když se nemohou vyjádřit, tak chci, aby alespoň ukázaly prstem na kartičku se smajlíkem, která se nejvíce přibližuje jejich emoci. Dále si myslím, že aby se dalo agresivnímu chování předcházet, musí mít děti velký dostatek pohybu. U něj se tak uvolní a vykřičí, že mi přijde, že jsou pak takový více v klidu. A k tomu mě asi teď víc nenapadá.“

T: „A kde třeba čerpáte inspiraci na takové aktivity? Zmiňovala jste, že jste byla na semináři, a využíváte i něco jiného?“

I: „Ano, tak teď nedávno jsem se účastnila semináře, ale fakt se moc omlouvám, ale vůbec si nemůžu vybavit, jak se to jmenovalo. Jinak dále využívám internet. Ale to vás asi nepřekvapuje. Myslím, že se tam dají najít kvalitní aktivity. Teda pokud se nebavíme o nějakých maminkovských stránkách, to fakt ne. Ale dají se najít i podle mého názoru kvalitní stránky, nebo příspěvky. Nedávno jsem narazila na Instagramu na nějakého pana učitele, který tam dává fakt zajímavé příspěvky i ohledně tématu chování dětí. Teď jsem vás určitě dostala, že ve svém věku mám Instagram. Ale to víte, musím jít s dobou.“

T: „Ještě bych se chtěla zeptat, dokázala byste posoudit, zda je výskyt agresivity u dětí častější, než třeba když jste s prací učitelky začínala?“

I: *„Teda, teď jste mě dostala. Víte co, řekla bych, že se jedná pokaždé jen o nějaké období. Z toho mi přijde více agresivní dítě, a z toho mám úplně zlaté děti. Takže si nemyslím, že by to teď bylo horší než dříve. Spíše si myslím, že je větší nárůst dětí s ADHD.“*

T: *„Na závěr bych se chtěla zeptat, zda byste chtěla ještě něco dodat?“*

I: *„Už asi ne, děkuji. Vše důležité jsem vám sdělila.“*

T: *„Já bych Vám chtěla moc poděkovat za Váš čas, moc jste mi pomohla.“*

I: *„Rádo se stalo, přeji hodně štěstí.“*

T: *„Já Vám přeji hodně sil při práci. Mějte se hezky. Na shledanou.“*